İdeolojik Asimetri Hipotezi Kapsamında Flaş Anı Olgusunun İncelenmesi[1]

MERVE ÇAVUŞOĞLU ve M. ERSİN KUŞDİL

Bursa Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Bursa-Türkiye

GİRİŞ ve AMAÇLAR

- Flaş anılar (FA), birey, grup, kültür veya toplum ile ilgili genel nitelik taşıyan, sonuç üreten (veya duygusal olarak uyarıcı), şaşırtıcı olayların öğrenilmesine ilişkin kişisel detayları barındıran canlı ve uzun süreli anılardır (Brown ve Kulik, 1977). Yapısal özelliklerinin yanı sıra insanların FA'lara ihtiyaç duyma nedenlerini araştıran çalışmalar bu anıların diğer anı türlerine oranla sosyal bağ kurma işlevi açısından daha çok kullanıldığını göstermektedir (Rasmussen ve Berntsen, 2009).
- Kişisel tarihçe ile toplumun tarihi arasında kesişen bir unsur (Neisser, 1982) olarak FA'lar topluluğun diğer üyeleri ile birlikte tartışılma sıklığı, kitle iletişim araçlarının etkisi gibi faktörler nedeniyle her ne kadar olaylar birey tarafından işlense de bellekte kişilerin ait oldukları grupların perspektifiyle temsil edildiğini ve kolektif bellek ile bağı olduğunu göstermektedir (Hirst ve Meksin, 2018). Sosyal Kimlik yaklaşımı perspektifiyle sunulan açıklamalardan hareketle (Berntsen, 2018), FA olgusunu açıklamada "sosyallik" vurgusunu genişletme amacı taşıyan bu çalışmada hiyerarşik toplumsal yapılarda yaşayan bireylerin FA'larını bu hiyerarşik düzenle tutarlı biçimde inşa edip etmediği Sosyal Baskınlık Kuramının 'ideolojik asimetri hipotezi' kapsamında incelenmiştir.
- İdeolojik asimetri hipotezi, avantajlı konumda olan insanların konumlarını sürdürmek için meşrulaştırıcı mitleri destekleme sürecinin dezavantajlı konumda olanlara oranla daha fazla tutarlık gösterdiğini ileri sürer (Sidanius ve Pratto, 1999). Diğer çalışmalarda düşünceler, tutumlar ve eylemler açısından tutarlı bir örüntü sergilediği tespit edilen (örn. Kuşdil ve Çağlar-Akoğlu, 2014) avantajlı grupların bu çalışmada bellek süreçleri açısından tutarlılığı 15 Temmuz 2016 gecesi Türkiye'de yaşanan darbe girişimi örneği üzerinden incelenmiştir. Avantajlı grup üyelerinin statükoyu tehdit eden olaylara yönelik anılarının tahakküm temasıyla bağlantılı bir öz üzerinden şekillendirilmiş olması ve benzer şekilde ast konumlu grup üyelerinin bu tür olaylara yönelik anılarının hiyerarşi-azaltıcı bir tema içeriğine sahip olması beklenmiştir. Bu bağlamda FA'ların kullanım değeri ile tutarlılığı meşrulaştırıcı mitlerle (değerler, sosyal aksiyomlar/inanışlar ve eylemlerle) ilişkileri üzerinden ele alınmıştır.

YÖNTEM

	Ön Çalışma	Ana Çalışma
Katılımcılar	1113 lisans öğrencisi (668 kadın ve 444 erkek; $\bar{x}_{yaş}$ = 20.05, $SS_{yaş}$ = 1.54, $Ranj_{yaş}$ = 18-25) SBY ve SME incelemelerinin ardından gönüllü 327 kişi ana çalışmaya davet edilmiştir. →	239 lisans öğrencisi (148 kadın ve 91 erkek; $\bar{x}_{yaş}$ = 20.04, $SS_{yaş}$ = 1.56, $Ranj_{yaş}$ = 18-24) ○ Düşük SBY: 90 kadın ve 33 erkek – 123 katılımcı ○ Yüksek SBY: 58 kadın ve 58 erkek – 116 katılımcı ○ Düşük SME: 86 kadın ve 55 erkek – 141 katılımcı ○ Yüksek SME: 62 kadın ve 36 erkek – 98 katılımcı
Veri Toplama Araçları ve Alt Boyutları	**Sosyal Baskınlık Yönelimi (SBY)** (Ho vd., 2015; Kablanoğlu ve Kuşdil, 2020) — *Yüksek SBY - Düşük SBY* **Genel Sistemi Meşrulaştırma Eğilimi (SME)** (Kay ve Jost, 2003; Yıldırım ve Akgün, 2013) — *Yüksek SME - Düşük SME* **Değerler** (Schwartz, 1992; Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2001) — *Yeniliğe açıklık - Muhafazakârlık - Özaşkınlık - Özgenişletim* **Sosyal Aksiyomlar** (Leung vd., 2002; Ataca, 2004) — *Sosyal kinizm - Uygulama için ödül - Dindarlık*	**Flaş Anı Kanonik Özellikleri** (Brown ve Kulik, 1977; Demiray ve Freund, 2015) — *Olayın nasıl öğrenildiği (kaynak bilgisi), Mekâna ait bilgi, Olay anında meşgul olunan aktivite; Olayın öğrenildiği vakit* **Flaş Anı Fenomenolojik Özellikleri** — *Tekrar, Önem, Sonuç üretme, Canlılık, Duygusal değer yükü, Şaşırma, Duygu yoğunluğu* **Flaş Anı İşlevleri** (Bluck ve Alea, 2011) — *Benlik tutarlılığı - Sosyal bağ kurma - Yönlendiricilik* **15 Temmuz 2016 Darbe Girişimini Protesto Eylemlerine Katılım Sıklığı** — *Miting - Sosyal medyada haber takibi-paylaşım*
İşlem	Veri toplama işlemi darbe girişiminden yaklaşık 3 yıl sonra iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Sınıflarda toplu uygulamalar aracılığıyla toplanan ön çalışma verilerinin incelenmesi sonucu ana çalışmaya katılmaya gönüllü olan katılımcılar ile bireysel uygulamalar yapılmıştır. Her iki çalışmayı tamamlayan katılımcılara hediye çeki sunulmuştur. İlk aşama 30-35 dakika, Ana aşama 20-25 dakika sürmüştür.	

BULGULAR

- Yüksek SBY ve yüksek SME gruplarının FA'nın fenomenolojik özelliklerine ve işlevlerine ait ortalamalarının düşük SBY ve düşük meşrulaştırma gruplarının ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksek olacağı beklentisini test etmek amacıyla yapılan çok yönlü varyans analizi sistemi meşru algılayan grupta darbe girişimine ilişkin FA'ların genel olarak daha çok tekrar edildiğini; bu anıya daha çok önem verildiğini, daha olumsuz olarak algılandığını ve duygusal açıdan daha yoğun olarak hatırlandığını göstermiştir. Benzer şekilde FA'ların yüksek meşrulaştırma grubunda üç işlev açısından da daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Ancak hem FA'nın yapısal özellikleri hem de işlevleri açısından SBY düzeylerine bağlı olarak yapılan kıyaslamalarda bir fark ortaya çıkmamıştır (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. SBY ve SME düzeylerine bağlı olarak oluşturulan grupların FA'larının fenomenolojik özellikleri ve işlevleri açısından çok yönlü varyans analizi ile karşılaştırılması

	SBY						SME						SBY*SME	
	Düşük		Yüksek				Düşük		Yüksek					
Değişkenler	$\bar{x}$	*SS*	$\bar{x}$	SS	*F*	η_p^2	$\bar{x}$	*SS*	$\bar{x}$	*SS*	*F*	η_p^2	*F*	η_p^2
Tekrar	2.25	0.76	2.25	0.81	0.216	.00	2.08	0.76	2.48	0.76	15.237***	.06	1.616	.01
Önem	8.15	1.85	8.02	2.13	0.939	.00	7.78	2.05	8.53	1.82	8.763***	.04	0.000	.00
Sonuç üretme	2.38	0.95	2.53	1.06	0.834	.00	2.32	0.97	2.64	1.04	4.803*	.02	0.991	.00
Canlılık	3.43	0.76	3.34	0.74	2.200	.01	3.34	0.78	3.45	0.70	1.990	.01	3.060	.01
Duygusal değer	-1.13	0.81	-1.03	0.86	1.550	.01	-0.98	0.81	-1.23	0.86	6.023*	.03	0.000	.00
Şaşırma	4.24	0.77	4.14	0.78	1.218	.01	4.16	0.74	4.23	0.82	0.705	.00	0.035	.00
Duygu yoğunluğu	3.54	0.98	3.49	0.90	0.952	.00	3.40	0.96	3.68	0.88	6.140**	.03	1.236	.01
Benlik sürekliliği	1.82	0.88	1.96	0.97	0.363	.00	1.70	0.84	2.15	0.98	13.209**	.05	0.271	.00
Sosyal bağ kurma	1.58	0.84	1.74	0.86	2.478	.01	1.55	0.81	1.82	0.88	4.549*	.02	8.624**	.04
Yönlendirici	1.81	0.94	1.96	0.91	0.288	.00	1.62	0.78	2.27	0.98	30.977**	.12	1.384	.01

Not. N_{DSBY} = 115, N_{YSBY} = 116; N_{DSME} = 136, N_{YSME} = 95. *p < .05; **p < .01; ***p < .001.

- İdeolojik asimetri hipotezi sınaması ise yüksek SME grubunun anı işlevleri, değerler (muhafazacı ve özgenişletim), inanışlar (sosyal kinizm, uygulamanın ödüllendirilmesi, dindarlık) ve protesto eylemlerine katılma sıklığı ortalamaları ile SBY puanları arasındaki korelasyonlarının düşük meşrulaştırma grubunun puanları arasındaki korelasyonlara göre pozitif yönde ve daha yüksek düzeyde olacağı beklentisiyle yapılmıştır. Böylece 10 korelasyon çifti hesaplanarak çevrimiçi bir uygulama (Lenhard ve Lenhard, 2014) üzerinden karşılaştırıldıklarında özgenişletim, protesto eylemleri ve sosyal bağ kurma işlevinin anlamlı sonuçlar ürettiği ancak SME, muhafazacı değerler, protesto eylemleri ve üç toplumsal anı işlevinin beklenilen yönde bir ilişkiye sahip olsalar da anlamlılık düzeyine ulaşamadığı görülmüştür (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. SME düzeylerine bağlı olarak oluşturulan grupların SBY ile meşrulaştırıcı mitler, protesto eylemleri ve FA işlevleri arasındaki korelasyonların karşılaştırma bulguları

Değişkenler	**Düşük SME**	**Yüksek SME**	***z***
Sistemi meşrulaştırma eğilimi	.01	.14	-0.964
Sosyal kinizm inanışları	.33	.24	0.660
Dindarlık inanışları	.05	.01	0.293
Uygulamanın ödüllendirilmesi inanışları	-.08	-.12	0.266
Muhafazacı değerler	-.07	.07	-1.025
Özgenişletim değerleri	.34	.06	2.133*
Protesto eylemlerine katılım	-.17	.12	-2.077*
Flaş anı benlik tutarlılığı işlevi	-.02	.02	-0.256
Flaş anı sosyal bağ kurma işlevi	-.12	.25	-2.765**
Flaş anı yönlendirici işlevi	-.06	.02	0.271

Not. $N_{düşük}$ = 153, $N_{yüksek}$ = 86. *p < .05; **p < .01.

SONUÇ & TARTIŞMA

- Yüksek ve düşük SME grupları toplumsal FA'ların özellik ve işlevleri açısından öngörüldüğü yönde ayrışmıştır. Sistemi meşru gören bireyler için FA'ların nitelik ve işlevleri açısından ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.
- Sosyal biliş alanında uzun yıllar bireysel dinamiklere bağlı biçimde ele alınan FA'ların mevcut çalışmada daha geniş bir "sosyallik" tanımı üzerinden incelenmiş olması alandaki gelişmelerle de paralellik göstermektedir.
- Grup toplumsallaşma süreçlerinin "ortak gerçeklik" inşasında belleğin taşıdığı önemden hareketle, bugüne kadar SBK ile bağlantılı olarak hiç ele alınmamış olan FA'larla ilgili bulguların değer taşıyacağı inancındayız.
- İleride sistemi meşru görme açısından ayrıştığı bilinen gerçek gruplar ile yapılacak çalışmaların konunun netleşmesine katkısı olacağını düşünüyoruz.

KAYNAKLAR

Berntsen, D. (2018). Flashbulb memories and social identity. İçinde O. Luminet, & A. Curci (Eds.), *Flashbulb memories: New challenges and future perspectives* (2nd ed., ss. 112–134). Routledge.

Bluck, S. ve Alea, N. (2011). Crafting the TALE: Construction of a measure to assess the functions of autobiographical remembering. *Memory, 19*(5), 470–486.

Brown, R. ve Kulik, J. (1977). Flashbulb memories. *Cognition, 5*(1), 73–99.

Demiray, B. ve Freund, A. M. (2015). Michael Jackson, Bin Laden and I: Functions of positive and negative, public and private flashbulb memories. *Memory, 23*(4), 487–506.

Hirst, W. ve Meksin, R. (2018). Aligning flashbulb and collective memories. İçinde O. Luminet, & A. Curci (Eds.), *Flashbulb memories: New challenges and future perspectives* (2nd ed., ss. 201–218). Routledge.

Ho, A. K., Sidanius, J., Kteily, N., vd. (2015). The nature of social dominance orientation: Theorizing and measuring preferences for intergroup inequality using the new SDO_7 Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, *109*(6), 1003–1028.

Kablanoğlu, A. ve Kuşdil, M. E. (2020). An investigation into the relationships between leadership motivation, dark triad, values, social dominance orientation, and right-wing authoritarianism. *Journal of Education Science Society, 18*(70), 84–109.

Kay, A. C. ve Jost, J. T. (2003). Complementary justice: Effects of 'poor but happy' and 'poor but honest' stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*(5), 823–837.

Kuşdil, M. E. ve Çağlar-Akoğlu, S. (2014). Relationships among social dominance orientation, social axioms, and values. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, *42*(8), 1395–1407.

Lenhard W., & Lenhard A. (2014). *Hypothesis Tests for Comparing Correlations*, Bibergau (Germany): Psychometrica.

Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Value orientations of Turkish teachers and Schwartz's Theory of Values. *Turkish Journal of Psychology*, *15*(45), 59–76.

Leung K., Bond, M. H., De Carrasquel, S. R., Muñoz, C., Hernández, M., Murakami, F., Yamaguchi, S., Bierbrauer, G. ve Singelis, T. M. (2002). Social axioms: The search for universal dimensions of general beliefs about how the world functions. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *33*(3), 286–302.

Neisser, U. (1982). Snapshots or benchmarks? İçinde U. Neisser (Ed.). *Memory Observed: Remembering in Natural Contexts*, W. H. Freeman and Company, ss. 43–48.

Rasmussen, A. S. ve Berntsen, D. (2009). Emotional valence and the functions of autobiographical memories: Positive and negative memories serve different functions, *Memory & Cognition*, 37(4), 477–492.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. İçinde M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (ss. 1–65). New York: Academic Press.

Sidanius J. ve Pratto, F. (1999). Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression. Cambridge: Cambridge University Press.

Yıldırım, N. ve Akgün, S. (2013). Perceived legitimacy of the social system, belief in a just world and social dominance orientation of volunteers in non-governmental organizations. *Journal of Society and Social Work*, *24*(1), 115–128.

[1]**Bu çalışma Bursa Uludağ Üniversitesi Psikoloji doktora programı kapsamında Prof. Dr. M. Ersin Kuşdil danışmanlığında yürütülen Merve Çavuşoğlu'na ait doktora tezinden hazırlanmıştır.**